

**PEYZAJNING KOMPOZITSION-BADIIY FUNKSIYALARI PAUSTOVSKIY
HIKOYALARIDA**

Alyona Sergeevna Shadmanova

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
Rus tili va adabiyoti kafedrasida o‘qituvchisi
shadmanovaalena@yandex.com
<https://orcid.org/0009-0005-6968-0694>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18985542>

Annotatsiya. Ushbu maqolada mashhur rus yozuvchisi K. G. Paustovskiy hikoyalarida peyzaj tasvirining kompozitsion va badiiy funksiyalari keng qamrovda tahlil qilinadi. Tadqiqotda peyzajning syujet qurilishi, qahramon ruhiyati, muallif g‘oyasi va asarning falsafiy mazmunini ifodalashdagi o‘rni yoritiladi. Paustovskiy ijodida tabiat tasviri voqealar fonigina bo‘lib qolmasdan, balki epik tafakkurning faol unsuri sifatida namoyon bo‘lishi ilmiy dalillar asosida asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: peyzaj, kompozitsiya, badiiy funktsiya, psixologik tasvir, ramz, epik tafakkur.

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of the compositional and artistic functions of landscape depiction in the short stories of the prominent Russian writer K. G. Paustovsky. The study examines the role of landscape in shaping plot structure, revealing the psychological states of characters, expressing the author’s artistic intent, and conveying the philosophical content of the work. It is substantiated, on the basis of scholarly analysis, that in Paustovsky’s creative practice nature is not merely a background for events, but functions as an active component of epic thinking.

Keywords: landscape, composition, artistic function, psychological depiction, symbol, epic thinking.

Аннотация. В данной статье проводится комплексный анализ композиционных и художественных функций изображения пейзажа в рассказах выдающегося русского писателя К. Г. Паустовского. Исследуется роль пейзажа в формировании структуры сюжета, раскрытии психологического состояния персонажей, выражении авторского замысла и передаче философского содержания произведения. На основе научного анализа обосновывается, что в творчестве Паустовского природа выступает не просто фоном событий, а активным элементом эпического мышления.

Ключевые слова: пейзаж, композиция, художественная функция, психологическое изображение, символ, эпическое мышление.

Kirish

Badiiy adabiyotda peyzaj qadimdan muhim poetik va estetik vosita sifatida shakllanib kelgan. Tabiat tasviri adabiy asarda nafaqat voqea sodir bo‘ladigan makonni belgilash, balki qahramon ruhiyatini ochish, muallifning hayotga, inson va borliqqa bo‘lgan munosabatini ifodalashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Peyzaj orqali yozuvchi insonning ichki kechinmalari, ruhiy holati va falsafiy mulohazalarini bilvosita, ramziy shaklda tasvirlaydi. Shu jihatdan, peyzaj adabiy asarning g‘oyaviy-badiiy mazmunini boyituvchi muhim unsur hisoblanadi.

Ayniqsa, epik janrlarda peyzaj syujet va obrazlar tizimi bilan uzviy bog‘liq holda rivojlanadi. Tabiat tasviri voqealar rivojiga hissiy fon yaratibgina qolmay, balki qahramon xarakterining ochilishiga, ichki ziddiyatlar va ruhiy jarayonlarning yoritilishiga xizmat qiladi. Epik asarlarda peyzaj ko‘pincha qahramon ruhiy holatining aks-sadosi sifatida namoyon bo‘lib, ichki dramatism va psixologik chuqurlikni kuchaytiradi.

Bu jihatdan K. G. Paustovskiy ijodi alohida ilmiy e‘tiborga loyiqdir. Yozuvchi o‘z hikoyalarida inson va tabiat o‘rtasidagi munosabatni nozik psixologik va lirik ohangda tasvirlaydi. Paustovskiy uchun tabiat oddiy fon emas, balki tirik, his qiluvchi va inson ruhiyati bilan chambarchas bog‘liq badiiy makondir. Tabiat manzaralari qahramonning ichki dunyosi bilan uyg‘unlashib, uning ruhiy holatini, hayot haqidagi mushohadalarini va ma’naviy izlanishlarini ifodalaydi.

Paustovskiy hikoyalarida peyzaj ko‘pincha kompozitsion va mazmuniy markazlardan biriga aylanadi. Tabiat tasviri asarning kirish qismida o‘quvchini muayyan ruhiy holatga tayyorlasa, voqealar davomida qahramon ruhiyatidagi o‘zgarishlarni yoritadi va yakunda asarning falsafiy xulosasini

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

mustahkamlaydi. Shu tariqa peyzaj yozuvchining badiiy tafakkuri va estetik qarashlarini ochib beruvchi muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi .

Shu sababli Paustovskiy hikoyalarida peyzajning badiiy, psixologik va falsafiy funksiyalarini o‘rganish adabiyotshunoslik uchun dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Peyzaj orqali yozuvchi inson va tabiat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni, hayotning ma‘naviy va estetik mohiyatini chuqur badiiy asosda yoritadi .

Paustovskiy hikoyalarida peyzajning badiiy mohiyati

K. G. Paustovskiy hikoyalarida peyzajning badiiy mohiyati uning sodda, lekin mazmunan chuqur va ramziy tasvirlarida namoyon bo‘ladi. Yozuvchi tabiat manzaralarini ortiqcha bezatmay, ularni realistik, hayotiy detallarga boyitadi, bu esa o‘quvchini voqealarga faqat tashqi kuzatuvchi sifatida emas, balki ichki mulohazaga kirishga undaydi . Har bir manzara — nafaqat voqealar konteksti, balki qahramon ruhiyatining aksidir, uning ichki kechinmalarini, his-tuyg‘ularini va falsafiy tafakkurini ochib beradi.

Paustovskiy peyzajlarini tasvirlashda ko‘pincha sokin, jimjit holat, tabiiy yorug‘lik va havoning o‘ziga xosligi, shuningdek, tabiiy elementlarning harakatliligi — masalan, sekin oqayotgan daryo, shivirlab o‘tuvchi shamol yoki tumanli tong — ishlatiladi. Shu elementlar qahramonning ichki dunyosini aks ettiradi, uning ruhiy holatini mustahkamlaydi va psixologik chuqurlik hosil qiladi. Sokin kech, nam havo yoki tumanli tong qahramonning ichki izlanishlari, hayot mazmuni, o‘z-o‘zini anglash jarayonini ramziy tarzda ifodalaydi.

Bundan tashqari, Paustovskiy peyzaj orqali qahramon va tabiat o‘rtasidagi uyg‘unlikni, inson va atrof-muhit o‘rtasidagi nozik bog‘liqlikni ko‘rsatadi. Bu badiiy vosita orqali o‘quvchi qahramonning ichki dunyosiga kiradi, uning ruhiy barqarorligi, sabr-toqat va umid kabi xususiyatlarini his qiladi. Peyzaj shuningdek hikoyaning falsafiy qatlamini boyitadi, inson hayoti, vaqt va taqdir bilan bog‘liq masalalarni subtilda ochib beradi.

Shu jihatlari bilan Paustovskiy hikoyalaridagi peyzaj badiiy tafakkurning faol elementi bo‘lib, nafaqat voqea fonini yaratadi, balki asarning psixologik, falsafiy va estetik mazmunini kengaytiradi. Peyzajning bu funksiyasi uni Paustovskiy ijodida syujet va obrazlar tizimining ajralmas qismiga aylantiradi, o‘quvchiga chuqur mushohada va estetik lazzat bag‘ishlaydi.

Peyzajning kompozitsion funksiyasi

Paustovskiy hikoyalarida peyzaj nafaqat dekorativ fon sifatida, balki asar kompozitsiyasining faol, integratsiyalashgan elementi sifatida namoyon bo‘ladi. Ko‘plab hikoyalarda voqea boshlanishi tabiat tasviri bilan ochiladi va o‘quvchini muayyan ruhiy holatga tayyorlaydi, asarning emotsional ohangini belgilaydi. Masalan, sokin tong, tumanli sahar yoki sekin oqayotgan daryo tasvirlari hikoyaning kirish qismida qahramonning ichki kayfiyatini, uning ruhiy holatini subtilda aks ettiradi va o‘quvchini voqeaga hissiy jihatdan jalb qiladi.

Shuningdek, peyzaj hikoya yakunida ham muhim rol o‘ynashi mumkin. Ko‘plab Paustovskiy asarlarida voqealar rivoji tabiat manzarasidagi o‘zgarishlar bilan uyg‘unlashadi va hikoyaning umumiy g‘oyasi, falsafiy mazmuni mustahkamlanadi. Masalan, sokin oqayotgan daryo yoki quyosh botishi sahnasi qahramonning ruhiy yengilligi, ichki uyg‘unligi yoki anglash jarayonini ifodalaydi. Shu yo‘l bilan peyzaj asarning tuzilishini yakunlaydi va syujetni psixologik jihatdan bog‘laydi.

Peyzajning yana bir muhim kompozitsion funksiyasi — syujet bo‘g‘inlarini bog‘lashdir. Qahramon ruhiy holatidagi o‘zgarishlar, ichki qarorlar va psixologik kashfiyotlar ko‘pincha tabiat manzarasidagi harakatlar va o‘zgarishlar orqali ifodalanadi. Misol uchun, qahramonning ichki izlanishi yomg‘irli, shivirlab o‘tuvchi shamolli peyzaj bilan uyg‘unlashadi, sokin tun esa ruhiy tinchlik va ma‘naviy uyg‘unlikni aks ettiradi . Shu tariqa peyzaj tashqi harakatni emas, balki ichki harakatni ta‘minlab, epik syujetning ichki dinamikasini mustahkamlaydi va hikoyaning dramatik kuchini oshiradi.

Paustovskiy peyzajlarining kompozitsion mohiyati shundan iboratki, ular syujetning har bir bo‘g‘inida qahramon bilan o‘zaro uyg‘unlashadi. Tabiatning o‘zgarishi, yorug‘lik va tovushning subtil ifodasi qahramonning ichki dunyosini ochib beradi, asarning epik strukturasi va psixologik chuqurligini boyitadi. Shu bilan birga, peyzaj qahramon va o‘quvchi o‘rtasida hissiy va estetik aloqani mustahkamlaydi, hikoyaning badiiy ta‘sirini oshiradi.

Natijada, Paustovskiy hikoyalarida peyzajning kompozitsion funksiyasi — bu faqat syujetni bezash emas, balki ichki psixologik jarayonlarni ochish, qahramon ruhiy holatini aks ettirish va epik tasvirning ichki ritmini yaratishdir. Peyzaj orqali voqea rivoji va qahramonning ichki dunyosi bir-biriga bog‘lanib, o‘quvchi chuqur mushohada va hissiy qamrovga ega bo‘ladi.

Peyzaj va qahramon ruhiyati uyg‘unligi

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

K. G. Paustovskiy ijodida peyzaj va qahramon ruhiyati o‘rtasidagi uyg‘unlik yetakchi badiiy tamoyillardan biri hisoblanadi. Yozuvchi qahramonning ichki kechinmalari, ruhiy iztiroblari va sukut holatlarini bevosita tabiat tasviri bilan parallel holda ifodalaydi. Bu jarayonda peyzaj tashqi fon vazifasini bajaribgina qolmay, balki qahramonning ichki dunyosini ochib beruvchi badiiy vositaga aylanadi. Tabiat manzaralari qahramonning ichki ovozi, uning ruhiy holatini aks ettiruvchi ramziy makon sifatida namoyon bo‘ladi.

Paustovskiy hikoyalarida qahramonning ichki monoglari ko‘pincha sokin, jimjit tabiat manzaralari bilan uyg‘unlashadi. Masalan, sukunatga cho‘mgan o‘rmon, tinimsiz oqayotgan daryo yoki keng dasht tasviri qahramonning ichki fikrlari, hayot haqidagi mulohazalari va ruhiy izlanishlarini kuchaytiradi. Bu holatda tabiat tashqi kuzatuv obyekti emas, balki qahramon bilan ruhiy muloqotda bo‘lgan badiiy subyektga aylanadi.

Yolg‘izlik holatidagi qahramon tasviri keng va sokin tabiat manzarasi bilan uyg‘unlashib, insonning ichki erkinligi va ruhiy barqarorligini ifodalaydi. Tabiatning cheksizligi qahramonning ichki dunyosidagi erkinlik tuyg‘usini kuchaytiradi, uning ruhiy iztiroblarini yumshatadi va ichki muvozanatni topishga yordam beradi. Shu tariqa peyzaj qahramonning psixologik holatini chuqurroq anglash imkonini yaratadi.

Shuningdek, tabiat manzaralaridagi o‘zgarishlar qahramon ruhiyatidagi dinamik jarayonlar bilan uzviy bog‘lanadi. Masalan, bulutli osmon, yomg‘ir yoki shamol qahramonning ichki beqarorligi va ruhiy keskinligini ifodalasa, ochiq osmon va yorug‘lik uning ruhiy yengilligi va umid holatini aks ettiradi. Bu uyg‘unlik asarning psixologik chuqurligini oshirib, o‘quvchini qahramon ruhiyatiga yanada yaqinlashtiradi.

Natijada, Paustovskiy hikoyalarida peyzaj va qahramon ruhiyati o‘rtasidagi uyg‘unlik asarning psixologik ta’sirchanligini sezilarli darajada kuchaytiradi. Peyzaj qahramonning ichki kechinmalarini ochish, uning ruhiy holatini anglash va muallifning inson haqidagi falsafiy qarashlarini ifodalashda muhim badiiy vositaga aylanadi. Shu jihatdan, tabiat tasviri Paustovskiy ijodida inson ruhiyatining badiiy in’ikosiga xizmat qiluvchi markaziy unsurlardan biri hisoblanadi.

Peyzajning ramziy va falsafiy funksiyasi

K. G. Paustovskiy hikoyalarida peyzaj nafaqat tasviriy vosita, balki chuqur ramziy va falsafiy ma’no yuklovchi badiiy unsur sifatida namoyon bo‘ladi. Yozuvchi tabiat manzaralarini inson hayoti, vaqt oqimi va taqdir masalalari bilan uzviy bog‘liq holda talqin qiladi. Fasllar almashinuvi, yorug‘lik va qorong‘ulikning qarama-qarshiligi, sokinlik va harakat kabi tabiat hodisalari qahramonning ichki kechinmalari va hayotiy tajribalarini ramziy tarzda ifodalaydi.

Xususan, kuz manzaralari Paustovskiy hikoyalarida hayotning mulohazakor, sokin va ichki mushohadaga moyil bosqichini anglatadi. Sarg‘aygan barglar, sovuqlashayotgan havo va qisqarib borayotgan kunlar inson umrining muayyan pallasini, o‘tmishga nazar tashlash va hayot mazmuni haqida chuqur o‘yga cho‘mish holatini ifodalaydi. Bu kabi peyzajlar qahramonning ichki ruhiy to‘xtami, hayotiy xulosalari va falsafiy qarashlari bilan uyg‘unlashadi.

Bahor tasvirlari esa, aksincha, yangilanish, umid va hayotning qayta boshlanishi ramzi sifatida talqin etiladi. Tabiatning uyg‘onishi, yorug‘likning kuchayishi va ranglarning jonlanishi inson qalbidagi ishonch, kelajakka umid va ruhiy tiklanish jarayonlarini ifodalaydi. Shu orqali peyzaj qahramon ruhiyatidagi ijobiy o‘zgarishlarni ramziy tarzda ochib beradi.

Shuningdek, yorug‘lik va qorong‘ulik motivlari Paustovskiy hikoyalarida muhim falsafiy ma’noga ega. Tong va quyosh chiqishi umid, anglash va ma’naviy uyg‘onishni anglatadi, tun va qorong‘ulik qahramonning ichki iztirobi, yolg‘izlik yoki hayotiy sinovlarini ifodalaydi. Bu qarama-qarshiliklar orqali yozuvchi inson hayotining murakkab va ziddiyatli tabiatini badiiy jihatdan chuqur yoritadi.

Natijada, Paustovskiy ijodida peyzaj voqealarning oddiy fonigina bo‘lib qolmay, balki asarning falsafiy qatlamini shakllantiruvchi muhim badiiy omilga aylanadi. Peyzaj orqali yozuvchi inson va tabiat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni, hayotning o‘tkinchiligi va ma’naviy qadriyatlarining ahamiyatini chuqur falsafiy mazmunda ifodalaydi. Shu jihatdan, Paustovskiy hikoyalaridagi peyzaj badiiy-falsafiy tafakkurning faol ifodasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, K. G. Paustovskiy hikoyalarida peyzaj nafaqat dekorativ element yoki voqea fonini yaratish vositasi, balki asarning **kompozitsion-badiiy tuzilishining ajralmas qismi** sifatida faol funktsiya bajaradi. Peyzaj yordamida yozuvchi syujetning ichki rivojini belgilaydi, qahramon ruhiyatini ochib beradi, uning ichki kechinmalari, iztiroblari va ruhiy o‘sish jarayonlarini

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

tasvirlaydi. Shu bilan birga, peyzaj orqali muallif inson va tabiat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni, tabiiy muhit bilan inson ruhiyati o‘rtasidagi nozik munosabatlarni chuqur badiiy asosda ko‘rsatadi .

Paustovskiy ijodida peyzajning faol roli shundan iboratki, u hikoyani **psixologik jihatdan boyitadi**, qahramonning ichki dunyosini o‘quvchiga sezdiradi va asarning **estetik qadriyatini oshiradi**. Shu tariqa, peyzaj nafaqat voqeani bezatibgina qolmay, balki qahramonning ichki o‘sishi, ruhiy ziddiyatlar va falsafiy mulohazalarni ochishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, tabiat tasvirlari orqali yozuvchi o‘quvchida **tarbiyaviy va axloqiy hissiyotlarni shakllantiradi**, hayotiy tajriba va qadriyatlarni qabul qilishga undaydi.

Shu bois, Paustovskiy hikoyalarida peyzajning kompozitsion-badiiy funksiyalarini o‘rganish adabiyotshunoslik uchun katta ilmiy ahamiyatga ega. Bu nafaqat asarning ichki tuzilishi va syujet rivojini yaxshiroq tushunishga, balki yozuvchining **psixologik, falsafiy va estetik qarashlarini** chuqurroq anglashga imkon beradi. Peyzaj orqali Paustovskiy o‘quvchiga nafaqat hikoya mazmunini etkazadi, balki inson va tabiiy olam o‘rtasidagi uyg‘unlik, hayot va vaqtning chuqur falsafiy mohiyatini ham sezdiradi .

Umuman olganda, peyzaj Paustovskiy hikoyalarida syujetni boyituvchi, qahramon ruhiyatini ochuvchi, falsafiy tafakkurni rivojlantiruvchi va o‘quvchida estetik hamda tarbiyaviy hissiyotlarni uyg‘otuvchi **asosiy badiiy vosita** sifatida xizmat qiladi. Shu sababli uning kompozitsion-badiiy ahamiyatini ilmiy tahlil qilish adabiyotshunoslikda dolzarb va muhim masala hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Paustovskiy K. G. Izbrannye proizvedeniya : v 3 t.-M.: Xudojestvennaya literatura, 1980. — T. 2.
2. Paustovskiy K. G. Povesti i rasskazy. — M.: Pravda, 1985.
3. Baxtin M. M. Epos i roman. — SPb.: Azbuka, 2000.
4. Lixachyov D. S. Poetika drevnerusskoy literatury. — M.: Nauka, 1979.
5. Lotman Yu. M. Analiz poeticheskogo teksta. — L.: Prosveshcheniye, 1972.
6. Frankl V. E. Chelovek v poiskax smysla. — M.: Progress, 1990.
7. Toporov V. N. Prostranstvo i tekst. — M.: Nauka, 1983.
8. Ginzburg L. Ya. O psixologicheskoy proze. — L.: Sovetskiy pisatel, 1977.